

МИЛАН МИЦИЋ

ОГЛЕДАЛО ЗАДУЖБИНА МАТИЦЕ СРПСКЕ

Задужбинско дело Јелене Веселинов, доктора правних наука, *Уздарје ђчелињем јайиу: задужбинари Матице српске*, омогућава нама, људима нашег времена, да прескочимо провалије и тамна места у идентитету која нам је донео српски *крайи*ки 20. век (1914–1991). За значајан део српске друштвене и културне елите српска историја почела је са 1991. годином, или у бољем случају са 1941. годином, а ниједан народ као српски није тако предано, организовано и страсно скраћивао своје историјско постојање. Сетимо се како се, баш на просторима о којима говори дело колегинице Веселинов, *Велика сеоба* из 1690. године узима као почетак свих српских почетака на панонском простору.

Дело колегинице Веселинов није само одлично урађена монографија из историје српске културе – оно на више начина досеже наше време и поставља питања Србима ове епохе, на која истовремено даје и одговоре. Богата историја српског задужбинарства у овој књизи сведочи о томе да српска историјска судбина нису само ратови, буне, погроми и сеобе већ и дуго деловање на пољу културе, образовања и уметности, што људски живот чини смисленијим и племенитијим, а српском народу обезбеђује значајно место у европској култури. Самосвест и самосазнање о појмовнику вредности који у себи носе Матица српска и њени задужбинари у протекла два века свакако би помогли у решавању савремених српских дилема и упитаности.

Дело колегинице Веселинов *Уздарје ђчелињем јайиу* мала је историја аутохтоног српског грађанства на панонским просторима; то је повесница о његовом настајању, трајању и нестанку. Ова књига разрешава савременим Србима наметнуту дилему: Србин или грађанин, Србин или Европљанин, дилему наметнуту у процесу

организованог заборава током друге половине 20. века – заборав богатства српске културе и историје, вредносног система српског грађанства, када су унутар српског културног и духовног бића били организовани нови културни и национални обрасци који су имали за циљ да Србима олакшају заборав. Књига Јелене Веселинов искључује насилно наметнута питања чије постављање само по себи носи забуну и указује на промене у српској идентитетској основи.

Матица српска је чедо српског грађанства, а Матичини задужбинари су Срби са панонског простора који су током свог историјског развика унутар државе Хабзбурга спојили у себи српски и средњоевропски културни образац. Свет аутохтоног српског грађанства на панонском простору био је свет хришћанских вредности, са јасном и израженом националном самосвешћу, и свет европског мишљења, рада и пословања. Задужбинари Матице српске су зато и Срби, и православци, и грађани, и Европљани, и људи од науке, образовања и културе, са јасном племенитом намером да своју имовину дају свом народу на корист његовог развика, а на темељу великих европских идеја просветитељства и романтизма 18. и 19. века, по којима је знање, образовање и просвећеност темељ напретка сваког народа, па и српског, а људи који чине његову елиту дају себе свом народу даровањем имовине, знања и хуманости. Дело колегинице Веселинов је лековито у нашем времену за оне који желе да га читају и разумеју његове поруке и који сматрају да провалије међу савременим Србима нису непремостиве и неповратне. Ово дело је јасан поглед, чиста слика, јасно сазнање и чисто значење.

Монографија о задужбинарима Матице српске оцртава нам у себи велики културни круг на којем је Матица српска деловала и унутар кога се Матици српској веровало. Географско-историјски простор задужбинарске идеје унутар Матице српске је велик и знатан; он се налази у Банату, Срему и Бачкој, у Славонији, у Загребу, у дубини данашње Мађарске и Румуније, грана се у тањим линијама ка Лици и Босни. У географији задужбинарства имамо и просторе у којима се богатство стицало, и где су друштвена моћ и углед јачали и ван српског идентитетског простора, попут Трста и Одесе, градова који такође спадају у српски културни круг. Задужбинари Матице српске су слика снажног ткива српског грађанства 19. века, моћног и богатог, национално самосвесног, израслог из дубине свог народа и интегрисаног у европску димензију живота.

Јелена Веселинов је марљив, педантан и организован истраживач. Монографија је утемељена на богатој архивској грађи, штампи као извору и постојећој литератури. Посебно богат извор

је Рукописно одељење Матице српске, њени неистражени фондови који су се први пут срели са очима истраживача. Аутор теме о задужбинарству и тема необрађена у српској историји културе, праву или историографији срели су се на најбољи могући начин и врло лепо се слажу. Ова монографија је истовремено и прича о томе како њена ауторка писањем гради сопствену задужбину и дарује свом народу и својој култури нешто непознато и заборављено, што је свакако једна тешка прича о краткоћи памћења и његовој селективности.

Монографија о задужбинарима Матице српске је, захваљујући ауторки, богата и вишеслојна. Истраживачка сонда у овом случају, уз захвалност квалитетној и богатој грађи Рукописног одељења Матице српске, досеже дубоко и живим бојама и детаљима боји нам један свет српског грађанства Паноније у којем пулсира живот, у којем препознајемо укусе и мирисе грађанског живота, видимо људске наде, хтења и немогућности, уочавамо со живота и истинско људско трајање, где се на неким местима може препознати и људска бол, тријумф или изневерена нада. Визуелно богата монографија даје нам и портрете задужбинара, са лицима која су такође извор карактера, хтења и нада, али и њихова гробна места и споменике који подсећају на људску трошност и биолошки нестанак, на заборав потомства и читавог народа. Књига Јелене Веселинов може се читати на још један начин: то је микроисторија српских грађанских породица и личних судбина; у њима се може читати о њиховом корену, породичном пореклу, начину стицања, о материјалним моћима и о племенитим намерама на корист српског народа, али и о потреби да се задужбинарским делом превазиђе њихова људска порозност. Такође, може се читати о њиховим немогућностима, јер су њихове иметке намењене општем добру трошили ратови, инфлације и све оне невоље које смртан човек не може да предвиди.

И још једном о забору. Узрок заборава задужбинара Матице српске је у њиховој материјалној и друштвеној моћи у времену у којем су трајали, као и у њиховој племенитој намери да свом роду оставе имовину која ће се употребити на његову корист и за народни напредак. Апсурд историје и апсурд живота је у томе што имена оних који су за живота марљиво бринули о свом имену и који су задужбине остављали као добар помен о себи бивају заборављена. Али апсурде свих врста ствара сам живот, а још више људи, њихове политике и идеологије које постављају меру памћења и меру заборава.

Идеологија и политика друге половине 20. века уништила је сећање на племенита дела задужбинара Матице српске. Класу чији

су они припадници били стигла је прво стигма, иза ње следио је заборав који је временом почео да личи на немар, а иза тога настало је нешто што личи на колективну лењост да се памте ови људи племенитих дела и часних намера.

Зато дело колегинице Веселинов носи у себи њену посвећеност да оне који су осуђени на самовање у забораву изведе на позорницу помена, и њихова дела и вредности понуди српској колективној свести и памћењу као дела која су образац хуманог и племенитог поимања света.

Јелена, хвала!

(Беседа приликом представљања књиге Јелене Веселинов *Уздарје ђчелињем јайу: задужбинари Матице српске*, у Матици српској, 3. јуна 2026. године)